

ALADŽA JE ISTEKLA IZ ZDENCA I OSTALA U KAMENU

Mirsad Sinanović

U svom ljetopisu 1664. godine Evlija Čelebija kaže: “Ovoj džamiji nema ravne u bosanskom ejaletu, ni u zvorničkom sandžaku, niti šeheru Taslidži (Pljevlje), a ni drugdje. Njen je neimarbaša Ramadan-aga, glavni zastupnik (baš-halifa) slavnog neimara Kodža Mimara Sinana, sina Abdul-Mennan-agina, uložio je svu svoju sposobnost dok je napravio ovu krasnu i divnu džamiju, kojoj ne može biti ravne.”

Podataka o neimar-baši nema, ali prema načinu projektiranju i tehnici gradnje, riječ je o najboljem majstoru poniklom u školi čuvenog neimara Sinana, glavnog arhitekta Carstva. Zbog toga neki istraživači zastupaju mišljenje da je džamija izgrađena prema arhitektonskim crtežima Kodže Mimara Sinana. Svi stručnjaci kažu da je ljepota Aladže u njenoj geometrijskoj simetriji i jednostavnosti gradnje, a ovo dvoje čine ljepotu džamije, pa one koji je gledaju ne pritiska težinom kamena, već im olakšava dušu ljepotom. Imajući u vidu ovo dvoje, što je osnova arhitekture svih

džamija Kodže Mimara Sinana (ne samo džamija), smatra se da je gradnjom Aladže rukovodio njegov najbolji učenik Ramadan-aga, te svi istraživači smatraju da je naš Hasan Nazir Čelebi dobio crteže od najvećeg arhitekta Osmanskog carstva Kodže Mimara Sinana, mada to ne potkrepljuju dokumentacijom. Mom romanu San Hasana Naziraurednici Izdavačke kuće “Timaş” iz Istanbula u prijevodu dali su naslov Sinan in gizli eseri, što na bosanskom znači Tajna Sinanova džamija.

SAN HASANA NAZIRA

Ovakva razmišljanja inspirirali su me da u romanu San Hasana Naziraopišem susret između Kodže Mimara Sinana i našeg Hasana Nazira nakon završetka džamije. Ovako je u romanu opisan taj susret: “Sve mi se kovitlalo u glavi. Što je mene u svoje odaje doveo veliki graditelj Kodža Mimar Sinan. On me presiječe pitanjem.

- Je li velika kupola na četverokutu kao zdjela nad džamijom?**
- Baš je tako, veliki graditelju.**
- Para li munara nebo?**
- Para, veliki graditelju.**
- Je li džamija od kamena ili tijesta? – Kako to pitaš, veliki graditelju? Džamija je sva od kamena.**
- Koliko je teška kamena džamija?**
- Kamena džamija nije teška, ona je lahka, veliki graditelju.**
- Kako će biti lahka ako je od kamena?**
- Ne treba se čuditi, veliki graditelju. To je kao kad djeca od one zemlje što se ne mrvči nego savija naprave đugum za vodu, ili kada voda istječe iz zdenca u planini i taj se mlaz zaledi pa liči na pticu dok leti, ili kada stijena u planini postane kao glava insana i karavani se osvrću, gledajući zabezeknuto. Naša džamija je istekla iz zdenca i ostala u kamenu, veliki graditelju. Lakša je od ptice što leti.**
- Da ti ja kažem, Hasane. U tvojoj džamiji nema kamene težine, one što pritišće od stajanja, ima samo džamija od kamena što leti, toliko je simetričnosti u njoj. Simetrija sve spaja. Putnici kada**

dođu iz tvog sandžaka kažu da je džamija napravljena iz jednog kamena, ili da su je ljudi izvukli iz tijesta. Ljepota i lahkoća su u simetriji. Cvijeće u unutarnjim zidovima preslikano je iz najljepšeg svjetnjaka, iz vrta sultana Sulejmana Silnog. Tvoja džamija je kao lijepa čarolija. Putnici kada stanu pred njom skamene se od ljepote. Džamija je ptica, a putnici kamen.

– Kako ti crtaš, veliki graditelju, i to postane džamija?

– Dug je put od zamisli do džamije, Hasane. Na crtežu ja vidim džamiju kao da je završena, ali je vidim i dok se gradi, glasovi do mene dolaze. I najmanji dio mora biti tako urađen da bismo na kraju dobili ljepotu i skladnost, od potpornih zidova do munare. Svako u svome poslu mora doći do ljepote. I kamenorezac, i zidar, i slikar. Osim ljepote, džamije sobom nose priče o ljudima u jednom vremenu, o njihovim strastima i slabostima, o smrti i ljubavi, i one nastaju dok se gradi džamija, kao da su ljudi sudbinski vezani s njome. Priče se mijenjaju, nekad im i kraj bude drukčiji, ali ne prođe puno vremena, a te priče se vraćaju svome izvoru, ali, opet, ostane ona najmaštovitija. Tu i jeste ljepota svih džamijskih priča, nemaju kraja, teku uvijek drugim koritom.”

MAJKA

Na promociji turskog izdanja u Muzeju Topkapı u Istanbulu ja sam prisutnima ispričao jedno predanje o susretu Hasanovom s njegovom majkom, nakon njegovog dugog janjičarskog izbivanja iz rodne kuće, i ono je prisutne veoma dojmilo. Tada, prije dvanaest godina, nakon promocije u prisustvu našeg arhitekta Pašića govorilo se o obnovi Aladže. Tada sam rekao da ova priča o Hasanu Naziru iz Topkapija, ako Bog dade, treba preći u obnovljenu džamiju u Aladžanskom parku. Predanje sam naslovio Majka.

“Nakon deset godina, Hasan Nazir se s vojne vratio u Foču. Ugleda majku kod Čehotine. Gleda u haljine, tek ih je ispirala. Kad joj priđe, ona podiže glavu:

– Selam, majko.

– Alejkumu selam, sinko – prošapta.

– **Kakvog si zdravlja, majko? – upita.**

– **Hvala Bogu, dobro.**

– **Što si sama, majko?**

Podiže glavu:

– **Imala sam sina jedinca, ali je davno otiš'o u Carigrad. Nisam mu dala da ide, ali kada se probudih, njega nema. Prođe puno godina, ne znam je li živ. Hanuma mu od tuge preseli, a sa mnom osta sin mu Ibrahim.**

– **Da ti se sada sin vrati, majko, bi li ga poznala? – upita.**

– **Na desnoj ruci im'o je mladež, k'o sabahskadûga. Uzvišeni mu ga dade.**

K'o da će mu rukav pobjeći, brzo ga je zavrać'o, a ona strašljivo gledala dok se nije pojavila duga na bijeloj mišici.

Ču njen vapaj dok je ustajala: – Hasane, sine...

Zagriše se, plačući... Kao da će ponovo otići, stiskala ga uzase. I govorila:

– **Kažu mi da se nećeš vratiti, a ti mi u snu govorio da te ovdje čekam. I, eto, ti dođe.**

Odmače glavu: – Ostario si, ali isti onaj moj Hasan, što pobježe od mene.

Osjeti kako njen stisak popušta, a onda klonu niza njega. Uhvati je objema rukama, a glavom podiže njenu. Njeno srce nije sreću izdržalo. Osjeti njenu dušu kako iziđe kao lahor.

– **Majko, naše duše će se spojiti u Džennetu, kao što se sada naša tijela spojiše. Ovdje ću napraviti džamiju...I na tom mjestu, na desnoj obali Čehotine, Hasan Nazir sagradi džamiju.”**

RAMADAN-AGA NEĆE DA SPUSTI KUBE

Jedan odlomak iz romana pisao sam na osnovu predanja i naslovio sam ga Ramadan-aga neće da spusti kube.

“Dok smo jahali, ispred mene iskrсну slika moga neimara Ramadan-age. On šuti, a ja mu govorim da već jednom spušta kube, kada su duvarovi porasli koliko i treba, a on skakuće u mjestu, ne zna šta da mi kaže. Kada je prošlo još sedam dana, ja zovnem svog neimara i viknem na njega:

– Nemoj više skakutati u mjestu, spuščaj kube!

Ramadan-aga se samo okrenuo, a da me nije ni pogledao. Sutradan, irgati su ga gledali kako kajasom mjeri duvarove, od zemlje do vrha, i poluglasno računa i gleda u one crteže. To je radio cijeli dan, a onda mi po jednom irgatu posla mjeru od duvarova. I više nisam vidio Ramadan-agu. Sandžak-begovi seizi sve su pretražili, ali on kao da je u zemlju propao, niko ga nije vidio, niti su se čuli glasovi o njemu. Huja je buknila iz mene, ne dao mu dragi Bog da se pojavio. Bio sam hujali kao zurna. I nakon godinu dana, pojavi se neimar Ramadan-aga i pravo pred mene na ulazu u džamiju. Stao sam kao ukopan, a on izvadi svoju kajasu, pope se na skelu i poče mjeriti duvarove. Gledao sam šta radi, da vidim šta će biti. Kada završi mjerenje, eto ga meni. Prvi put govorio je jasno i razborito:

– Veliki hair-sahibijo. Kamenje se sleglo i duvarovi su manji za pola aršina. Da sam onda kube na duvarove stavio, džamija bi se srušila za malo godina, a ovako može stajati do Kijameta i ništa joj faliti neće.”

ISTRAŽIVAČI O HASANU NAZIRU

Kada je u Foči položen kamen temeljac za ponovnu gradnju Aladže, jedne od najljepših džamija u Osmanskom carstvu, pisalo se mnogo o ovoj fočanskoj ljepotici, najviše o njenom nastanku na osnovu legendi, ali niko nije pisao o graditelju-vakifu Hasanu Naziru.

Još 1939. godine Mehmed Handžić pronašao je u Gazi Husrev-begovoj biblioteci drugi dio Ebul-Lejs Samarkandijevog Komentara Kur’ana, koji je 1535. uvakufio Hasan Nazir. Na prvoj i posljednjoj stranici on za sebe kaže da je “najslabiji Božiji sluga, Hasan, sin Jusufov, Fočak”. Knjigu je namijenio “svojoj dobroj djeci, da čitaju iz njega i svako ko bude za to dorastao od učenih ljudi u samoj Foči”.

Ovo govori o Hasanu Naziru kao o obrazovanom i mudrom čovjeku.

U Dubrovačkom arhivu postoji pismo, pisano ćirilicom, na

tadašnjem narodnom bosanskom jeziku u kojem Nazir 1542. godine stavlja “na znanje” dubrovačkom knezu da je njegov “istinski prijatelj”, te da je za mirno rješavanje svih sporova, posebno onih vezanih za naplaćivanje carina. Na dokumentu se nalaze njegov pečat s tekstom: “Rob velikog Dobročinitelja, Boga, ponizni i odani Hasan.” Narednih godina Hasan Nazir dopisivao se s Dubrovčanima, a 1546. godine Vijeće umoljenih omogućilo mu je pravo na slobodnu trgovinu u Dubrovniku. Iz dokumenata Dubrovačkog arhiva vidi se da je Nazir najveći dio svog života proveo u Foči, gdje je bio na dužnosti nazira, inspektora carskih prihoda. Poštenje i stručnost omogućili su mu mjesto među carskim velikodostojnicima koji su se direktno brinuli o prihodima države. Inače, nazire je postavljala Porta, stavljajući u njihovu nadležnost niže službenike.

Prema podacima, nije moguće odrediti tačno mjesto rođenja Hasana Nazira. Neki istraživači smatraju da je rođen u selu Vikoč kod Čelebića (Foča), gdje su i dva zemljišna posjeda koji su sve do Prvog svjetskog rata bili vezani za Aladžu. Pretpostavlja se da je ovim posjedima Nazir osigurao izvore finansiranja za održavanje džamije. Ima i izvora koji upućuju da je Nazir rođen u samoj, tada kasabi, Foči. I sam Nazir napisao je da je “najslabiji Božiji sluga, da je sin Jusufov i Fočak”.

Kada je Nazir završavao svoju najljepšu zadužbinu Aladžu, zadesila ga je porodična nesreća. Umro mu je sin Ibrahim. Toliko je bio pogođen nesrećom da je turbe koje je namijenio sebi ustupio mrtvom sinu. Ibrahim je najvjerojatnije poginuo u nekom vojnom pohodu, o čemu govori natpis na nišanu turbeta da je “umro pomilovani, pokojni, sretni, šehid”. Ovo “sretni šehid ” ide uz one koji su pali na Božijem putu. On je sahranjen u mezaru s desne strane džamije.

NATPISI NA ALADŽI

Aladžu džamiju čini i šadrvan za abdest. U svom Ljetopisu Evlija Čelebija piše: “To je tako umjetnički izrađen šafijski šadrvan da zaljubljeni ljudi, gledajući kako iz kamene čaše pljušti živa voda i

pravi vodoskok, prestanu čeznuti i uzimati abdest.”

U haremu džamije, s njene desne strane, nalazi se isklesan, skromniji sarkofag u kojem je sahranjen sam osnivač džamije Hasan Nazir. Umro je, kako stoji u tekstu uklesanom u nišan, “krajem zilhidže devet stotina i šezdesete godine” (između 27. novembra i 5. decembra 1553. godine).

Kameni mimber sačinjavaju tri dijela: ulazni portal sa stepeništem i kamenom ogradom, dio oblika piramide koji nose četiri osmostrana stubića i bočne trougaone površine uz ogradu stepeništa mimbera. Na vratniku portala je kamena ploča na kojoj arapskim pismom piše: “Samo je jedan Bog, a Muhamed njegov Poslanik.”

Andrej Andrejević u knjizi Aladža džamija u Foči, str. 37, piše o unutrašnjosti džamije: “Njen živ i precizno vođeni crtež, kao izrazito vođena vještina kojom je cijela dekoracija izvedena na kamenim površinama mihraba, mimbera, minareta, portala i kapela, govori o izvanrednom majstorstvu klesara.”

Više od stotinu godina je prošlo od nastanka Aladže, kada je putopisac Evlija Čelebija pisao o slikarstvu džamije. Za njega je ovo slikarstvo savršenstvo, a obišao je mnoge objekte diljem Carstva. Ovo slikarstvo naziva dostojnim kista Behzatova, Manijeva i Šehkulova, a njih trojica najistaknutiji su iluminatori i slikari prve polovine petnaestog vijeka u Osmanskoj carevini.

Čelebija je bio oduševljen ljepotom Foče, pa je kod ulaza u džamiju na jednoj ploči poručio budućim generacijama: “Putovao sam i u mnoge gradove dohodio, ali ovakvo mjesto još nisam video Pisao mujezin Evlija godine 1074.” (1664. prema našem računanju vremena).

Najstariji natpis uklesan je u kamenu ploču veličine 90 x 50 centimetara, uzidanoj nad glavnim ulazom u džamiju. Pismo: lijepi dželi-nesh. Složeno u tri elipsasta polja. Sadržaj upućuje na dobrotvora. Ono glasi: “Ovu časnu džamiju i uzvišeni mesdžid sagradio je u ime uzvišenog Boga dobrotvor Hasan, sin Jusufov, za ljubav Bogu, želeći postići Božije zadovoljstvo. Tajni glas izreče

hronogram: O vječni (Bože), primi (ovo djelo) lijepo.”

Natpis na nišanu Ibrahim-bega isklesan je u 16 četvornih polja. Korišteno je pismo lijepi nesh: “Umro je pomilovani, sretni šehid, Ibrahim-beg, sin Hasana Čelebi Nazira. Neka Bog oprost grijehe njemu i njegovim roditeljima. Početkom džumadel-uhra... i devet stotina po hidžri Vjerovjesnika...” (između 17. i 26. juna 1550).

Na nišanu Hasana Nazira ispisan je tekst u dželil-pismu: “Naredbom pravednog vladara, sudije, ispio je čašu smrti i preselio se iz kuće tuge u dom počasti i zadovoljstva, potreban Božije milosti, pomilovani, Hasan Nazir, sin Sinanov. Krajem zilhidže, devet stotina i šezdesete godine” (između 27. novembra i 5. decembra 1553. godine).

Andrej Andrejević u svojoj knjizi o Aladži džamiji presuđuje:“U cjelini uzevši, Aladža džamija je među spomenicima islamske umjetnosti na našem tlu, prema svojim sveukupnim likovnim odlikama, ravna ili čak je vrednija od nekih do sada najčešće isticanih zdanja: Gazi Husrev-begove džamije u Sarajevu, Starog mosta u Mostaru, Mustafa-pašine džamije i Kuršumli hana u Skoplju, Sokolovićeve ćuprije u Višegradu. Ona i u širim okvirima osmanlijske umjetnosti može da stane u isti red sa manjim zadužbinama Sinanovog doba u samom Carigradu.”

(Ovaj krasni tekst gospodina Sinanovića prenesen je iz časopisa Stav 216-217, 2019, svakako s dopuštenjem glavnog urednika gospodina Filipa Mursela Begovića koje se zahvaljujemo, a posebice se zahvaljujemo autoru teksta.){jcomments on}